

*Neix
un teixidor
de somnis*

Ngũgĩ wa Thiong'o

Traduït per Josefina Caball

El despertar d'un escriptor

LLEGIR EN CATALÀ
ASSOCIACIÓ D'EDITORIALS INDEPENDENTS

Raig verd
editorial

Aquest llibre ha estat publicat amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Primera edició: gener 2020

Títol original: *Birth of a Dream Weaver*

Copyright © 2016 by Ngũgĩ wa Thiong'o

© de la traducció de l'anglès, Josefina Caball

© d'aquesta edició, Raig Verd Editorial, 2020

Disseny de la coberta: Tono Cristòfol

Fotografia/il·lustració de la coberta: Peter Mendelsund

Producció editorial: Víctor Sabaté i Marc Fàbregas

Correcció: Xantal Aubareda i Maite Puig

Publicat per Raig Verd Editorial

Gran Via de les Corts Catalanes, 514, 1r 7a, Barcelona 08015

www.raigverdeditorial.cat

  @Raig_Verd RaigVerd

Impressió: Estugraf

Dipòsit legal: B 1004-2020

ISBN: 978-84-17925-02-4

THEMA: FBA, DNC, JPF, NHH, JPV, NHTQ

Imprès a Espanya - *Printed in Spain*

La traducció d'aquest llibre es regeix pel contracte tipus proposat per ACE Traductores.

Raig Verd Editorial forma part de l'associació d'editorials independents

Un cop llegit el llibre, si no el vols conservar, el pots deixar a l'abast d'altres, passar-lo a un company de feina o un amic a qui pugui interessar. En el cas de voler llençar-lo (cosa imprescindible), fes-ho al contenidor blau de reciclatge de paper.

L'editorial expressa el dret del lector a la reproducció total o parcial d'aquesta obra per a ús personal.

Índex

-13-

Pròleg

-15-

La ferida del cor

-23-

Una terra ferida

-35-

Vermell i negre

-73-

*Mercedes, sabates esportives,
discs voladors i banderes*

-95-

Penpoint i figueres

-103-

Escriure per diners

-121-

Nines negres i màscares negres

-143-

Transition i una carta de París

-163-

Boxers i eremites negres

-183-

Planes, escenes, espais

-199-

Carbó, cautxú, plata, or i noves banderes

-213-

Treballar per al Nation

-231-

Notes i quaderns de notes

-239-

Un infern al paradís

-245-

Agraïments

*En memòria de Minneh Nyambura,
que ha tornat a néixer en les netes que es diuen com ella:
Nyambura wa Múkoma, Nyambura Sade Sallinen
i Nyambura wa Ndūcū. El seu esperit també viu en els seus altres nets:
June Wanjikú, Chris Ng'ang'a i Nūgī Biko Kimunga.*

Nota sobre la nomenclatura

En aquestes memòries ens referim al moviment de resistència armada, mal anomenat Mau-Mau pels britànics, amb el nom que li correspon: Exèrcit de la Terra i la Llibertat (LFA, pel seu nom anglès, Land and Freedom Army). Dels combatents, en diem soldats.

Pròleg

Vaig entrar a la Universitat Makerere al juliol de 1959, sent súbdit d'una colònia de la Corona britànica, i en vaig sortir al març de 1964, sent ciutadà d'un estat africà independent. Entre el súbdit i el ciutadà, va néixer un escriptor. Aquest llibre explica com el nen pastor, el nen jornalero i el nen que somiava anar a escola de *Somnis en temps de guerra* i d'*A la Casa de l'Intèrpret* es va convertir en un teixidor de somnis.

La ferida del cor

—Un oficial britànic és incapaç de fer una cosa així. Per això...

—Per això, què?

—Un oficial britànic. Per això. Res més.

El Queen's Court, on m'estava repenjat en una columna i mirava de trobar sentit a la notícia, es diu així en honor de la reina Elisabet, que va visitar Uganda acompanyada del duc d'Edimburg a l'abril de 1954. El pati, un rectangle vorejat d'edificis i decorat amb columnes gregues a la part frontal, era el centre del complex de Lletres, en el qual hi havia, entre d'altres, el Departament d'Anglès. Els meus companys de classe, Bahadur Tejani, Bethuel Kurutu, Selina Coelho i Rhoda Kayanja van passar per davant meu i em van indicar amb la mà que anés amb ells, però jo no en vaig fer cas. Dubtava que poguessin entendre el motiu de la meva tristor.

Peter Nazareth potser l'hauria entès. Tot i que anava un curs més endavant que jo, era dos anys més jove: ell va néixer a Kampala, Uganda, el 1940, i jo vaig néixer a Limuru, Kenya, el 1938. Havíem treballat junts per a *Penpoint*, la revista literària del Departament d'Anglès, però ell acabava de graduar-se i me n'havia passat la direcció a mi. Així doncs, jo conversava amb mi mateix, tot sol, intentant tranquil·litzar-me davant d'una realitat que em sentia incapaç de

canviar. Havien prohibit que es representés la meua obra d'un acte, *The Wound in the Heart* (La ferida del cor), al Teatre Nacional de Kampala durant el festival de teatre d'àmbit nacional que se celebrava cada any.

Repartits en residències diferents, dúiem una vida marcada per rivalitats amistoses en el camp esportiu i en el teatral, i les obres que guanyaven la competició d'anglès entre les residències del Hill (el turó), com en dèiem, d'aquella institució, sempre s'havien representat al teatre principal de la ciutat. Aconseguir que l'obra es veiés en un escenari nacional era el premi més cobejat. No anava acompanyat d'una recompensa material, cosa que recordava el drama a l'antiga acrópolis grega,¹ en què el reconeixement d'una obra de ficció era superior a qualsevol guany material.

L'any anterior, el 1961, *The Rebels*, la meua primera obra en un acte, que també va participar-hi en nom del Northcote Hall, havia quedat segona, després de la guanyadora, *Brave New Cosmos*, de Nazareth, que hi participava en nom del Mitchell Hall i que posteriorment va veure la seva obra representada a l'escenari de Kampala. Nazareth, a l'època de *Cosmos*, ja era tota una personalitat a Makerere; una figura present en l'àmbit de la música, dels esports, del teatre, de la política estudiantil i de la literatura.² El guardó se l'havia

1 Al teatre de Dionís d'Atenes, s'hi representaven obres d'Èsquil, Eurípides, Sòfocles, Aristòfanes, entre molts d'altres. El trofeu per al guanyador era un trípode metàl·lic per a cuinar sobre el foc.

2 Actualment, Nazareth és un cèlebre novel·lista, autor d'*In a Brown Mantle* i *The General Is Up*. També és un professor reconegut de la Universitat de Iowa i assessor del Programa d'Esriptura Internacional d'aquesta universitat; a més a més, dirigeix nombroses obres acadèmiques i creatives. Al mateix temps, és conegut per la interpretació innovadora que fa d'Elvis Presley com a ciutadà multiracial i multicultural del Tercer Món.

endut una icona del Hill, però jo no m'havia rendit. I aquell any 1962 havia guanyat la meua obra *The Wound in the Heart*. El meu conte «The Village Priest» (El capellà del poble) va quedar primer en la categoria de relats breus i, gràcies a totes dues obres, el Northcote Hall havia guanyat en totes les categories de la competició. Hugh Dinwiddy, responsable de la residència, es va alegrar molt dels resultats generals, «perquè la qualitat del treball fet amb la pretensió de guanyar era molt bo»³ i també perquè «molts dels residents del Northcote Hall havien dedicat els seus esforços a aquest objectiu». Jo tenia els astres alineats a favor meu. «Ara cap al Teatre Nacional», vaig pensar.

Vaig pressentir que alguna cosa no rutllava quan el temps va anar passant i l'enrenou al voltant de la representació al Teatre Nacional es va anar apagant. Els professors que pensava que devien saber-ne alguna cosa es mostraven esquius, però finalment vaig acorralar David John Cook.

Cook era un dels dos membres de la facultat més actius que donaven suport a les iniciatives artístiques dels estudiants. Llicenciat al Birkbeck College de la Universitat de Londres, Cook havia deixat la Universitat de Southampton per venir a Makerere com a professor convidat durant una breu estada el 1961, i després, el 1962, va tornar amb plaça. Amb tot l'ímpetu de la joventut, va donar suport al creixent talent local, als que van venir després d'aquella primera generació composta per David Rubadiri, Erisa Kironde i Rebecca Njau, que havien tingut per mentora Margaret MacPherson, l'ànima que s'amaga darrere el sorgiment de

³ *Northcote Hall Newsletter*, 1962, n. 4, p. 1.

la primera generació d'estudiants escriptors del Hill, i digna membre fundadora del Departament d'Anglès el 1948.⁴

El departament era la joia de la corona d'un *college* que va començar el 1922 com a institut tècnic i que, el 1949, va passar a ser una institució afiliada a la Universitat de Londres que oferia titulacions universitàries. MacPherson en va fer una crònica al llibre *They Built for the Future*,⁵ títol derivat del lema de Makerere. El *college* estava al servei de tot l'Imperi britànic a l'Àfrica oriental i central i rebia, sobretot, estudiants d'Uganda, Kenya, Tanganyika, Zanzíbar, Malawi (aleshores Nyasalàndia), Zàmbia i Zimbàbue (aleshores el nord i el sud de Rhodèsia). El Departament d'Anglès era la seu del llenguatge del poder a la colònia.

Vaig anar a trobar Cook al despatx que tenia al departament. M'havia donat suport i va ser un dels primers a felicitar-me per haver guanyat. Era amic de John Butler, que era poeta i director de Lubiri Secondary, important institut d'ensenyament secundari de Kampala, a més de ser una presència habitual en el festival de Teatre d'Uganda i en el festival de Teatre Estudiantil, i el qui havia presidit el jurat de la competició en què havia guanyat la meva obra. Cook em va convidar a seure, però no semblava entusiasmada de veure'm. Vaig anar de seguida al gra: Sabia per què no permetien que es representés l'obra al Teatre Nacional?

4 Durant tota la vida fins que va morir, el 2011, MacPherson va dirigir i mantenir l'*Old Makerere Newsletter*, procurant seguir els moviments i les activitats dels professors i dels estudiants de Makerere en qualsevol part del món on fossin localitzats.

5 Margaret MacPherson, *They Built for the Future: A Chronicle of Makerere University College, 1922-1962*. Cambridge, Regne Unit: Cambridge University Press, 1964.

Sense mirar-me a la cara, va dir alguna cosa del British Council, de les relacions racials i totes aquestes coses. I després, les paraules: «Creuen que un oficial britànic és incapaç de fer una cosa així.» De cop i volta se li va girar molta feina i es va posar a remenar papers de sobre la taula. «No tenen res en contra de la teva obra com a tal», va mussitar, «però pensen que un oficial britànic seria incapaç de fer una cosa així!», va repetir.

L'obra se situa a Kenya durant la lluita armada per l'alliberació contra l'estat colonial britànic. Mau-Mau era el nom que els britànics havien posat al moviment d'alliberació, que en realitat es deia Exèrcit de la Terra i la Llibertat (LFA) i que va començar la lluita contra l'estat colonial el 1952. Els britànics van enviar molts dels membres de l'LFA i dels seus partidaris civils a camps de concentració, que aleshores rebien el nom enganyós de camps de detenció. El protagonista de *The Wound in the Heart* és un soldat de l'LFA que torna a casa en sortir d'un camp de concentració i descobreix que un oficial de districte blanc ha violat la seva dona. La violació no es representa sobre l'escenari; només s'esmenta, s'explica més que no es mostra. El fil argumental no és la violació sinó la negativa inicial de l'home a acceptar el canvi.

John Butler, jutge de la competició, va dir de l'obra que estava molt ben escrita i construïda i en va elogiar la producció i els actors, que estaven a l'altura de la qualitat de l'obra.⁶ I com que Butler era membre de la comissió del festival de teatre, devia defensar la inclusió de l'obra. Que potser la seva decisió va ser anul·lada o va tenir menys vots

⁶ *Northcote Hall Newsletter*, 1962, n. 4, p. 2. Glennie Dias, Ronnie Reddick, Bethuel Kurutu, Herman Lupogo, Emmanuel Kiwanuka, Nazareno Ngulukulu i Paula Bernak van participar en l'obra.

només perquè era inconcebible que un oficial britànic hagués pogut forçar una dona africana? L'art de la política per part d'algú a qui no li agradava la idea política de l'obra s'havia imposat per damunt de l'art del drama.

Cook només era el missatger que portava la mala notícia, no n'era el perpetrador, però mentre m'estava dret al Queen's Court, les seves paraules em continuaven ressonant dins del cap com un disc ratllat: «Un oficial britànic és incapaç...». Finalment, me'n vaig anar i vaig girar cap a l'esquerra, en direcció al Main Building (l'edifici principal), sospesant si havia d'anar a la biblioteca o tornar a la residència. Al Main Building, una rèplica del University College de Londres, hi havia els despatxos del degà, del secretari general i dels altres càrrecs subalterns. Era el centre polivalent de la vida administrativa i política de Makerere; s'hi celebraven les assemblees més importants; els caps de setmana el terra es convertia en una pista de ball, una exhibició de moviment i vestits formals, organitzada per la popular MABADA, l'Associació de Balls de Saló de Makerere. Situat al punt més alt del Hill, el Main Building era un centre de trobada per als estudiants, el professorat i els visitants provinents de qualsevol punt del campus.

Em vaig topar amb Ganesh Bagchi i Sudharshana, la seva dona, que impartien classes a l'escola secundària del Govern indi Old Kampala, inaugurada el 1954. Eren un matrimoni inseparable. Feien moltes actuacions junts, algunes de les quals eren esquetxos creats pel mateix Bagchi. El matrimoni indi i Erisa Kironde, una ugandesa negra, eren les figures més prominents en un escenari cultural dominat, d'altra banda, per la comunitat de blancs expatriats.

Com que eren gent de teatre, em semblava que Bagchi i Sudharshana entendrien perfectament les meves tribula-

cions. Havien viscut prou temps a la Uganda colonial, i em preguntava si, com a escriptors indis entre els intel·lectuals d'una Kampala dividida per races, havien viscut experiències semblants de rebuig d'una obra pel seu contingut.

Mentre m'escoltaven, feien que no amb el cap, en un gest de comprensió i impotència.

Vaig tornar a la meva habitació, la número 75 del segon pis, i em vaig estirar al llit, mentre una cacofonia de sons al voltant de la tonada «un oficial britànic... per això... res més» em ressonava al cap tota l'estona i desembocava en la mateixa pregunta: un oficial britànic és incapaç de fer una cosa així, de debò?

Sembla absurd, això?

De vegades fem preguntes

no per trobar respostes que no tenim,

sinó per trobar respostes que ja tenim.

Una terra ferida

I

Dins meu competeixen imatges de les nombroses atrocitats comeses pel règim dels colons blancs a Kenya. No em refeixo tant a les matances gratuïtes, als empresonaments en massa i als trasllats massius i violents de població; aquestes atrocitats eren massa grosses per poder-les assimilar del tot en aquells moments. Són els casos singulars, aparentment fortuïts i rars, els que em venen al cap.

És en Molo. Un colon blanc deixa un cavall a un home, que també és blanc i que l'ha anat a veure per anar fins a l'estació situada a vint-i-cinc quilòmetres de casa seva. Mana a un mosso, probablement el que li cuida la quadra, que acompanyi a peu el convidat i que torni l'animal a casa. El cavall, ferrat, avança al trot; el mosso, descalç, ha de córrer per atrapar-lo. De tornada, el mosso, cansat, munta el cavall. Uns blancs que veuen un negre sobre un cavall informen del sacrilegi.

L'amo del cavall fuetja el mosso. Els veïns europeus van a veure l'espectacle. Quan es fa fosc, l'amo, esgotat, lliga el mosso amb una regna i el tanca en un magatzem. Després d'un sopar copios, l'amo torna al magatzem i troba el mosso ajagut i inconscient, amb la regna una mica fluixa. A l'amo el preocupa més la regna fluixa que l'estat inconscient del mosso. És senyal que ha provat de fugir. Lliga el captiu encara més fort, li estaca les mans a un post i tanca la porta

amb clau. L'amo dorm bé; el mosso s'adorm per sempre més. Això passa el 10 de juny de 1923.

Quan finalment el cas arriba als jutjats, al Nakuru Railways Institute, davant del jutge Sheridan, la sentència no es basa en la intenció de l'assassí sinó en la de l'assassinat. Segons que sembla, abans d'expirar, algú va sentir que deia: «Em moro». El jurat, format només per blancs, arriba a un veredicta unànime: la tortura no va tenir res a veure amb la seva mort. Ell volia morir. Els autòctons no morien en mans dels colons; morien per voluntat pròpia. El jurat només declara el colon culpable de lesions greus. L'*East African Standard* va parlar del cas extensivament del 2 al 10 d'agost de 1923, i sembla que Karen Blixen, segons els arxius de l'autora, es va inspirar en la cobertura del cas per reescriure la història en les seves *Memòries de l'Àfrica*.⁷ L'autora sabia el nom veritable del colon, Jasper Abraham, però, curiosament, no l'esmenta mai.

Tot i que la manera com narra la història d'en Kitosch, sobretot la precisió dels detalls, podria fer pensar que el cas la va inquietar, Blixen, que escriu amb el pseudònim d'Isak Dinesen, finalment no denuncia la paròdia de justícia, sinó que veu en la mort de l'africà «una bellesa pròpia». La voluntat de morir del mosso «encarna la fugacitat dels éssers salvatges que, en els moments de més necessitat, són conscients que hi ha un refugi en algun lloc de l'existència; que se'n van quan volen i als quals no podem retenir mai».⁸ La mort per tortura esdevé una cosa bella. És la manera

⁷ Informació obtinguda a partir de notes de recerca que el professor Peter Lehman va compartir amb mi.

⁸ Karen Blixen, també coneguda amb el nom d'Isak Dinesen, *Out of Africa* (Memòries de l'Àfrica). Londres: Penguin, 1954, p. 243.

de ser dels salvatges, un misteri davant del qual una ment racional no pot sinó meravellar-se.

Amb quina facilitat la imatge zoològica flueix de les plomes liberals i conservadores dels blancs que viatgen per Àfrica! El 1909, Theodore Roosevelt, durant un safari per l'Àfrica oriental, va quedar estupefacte davant de l'home salvatge i de la bèstia salvatge, reminiscències de l'Europa de dotze mil anys enrere. La danesa i el nord-americà miraven Àfrica amb els mateixos prejudicis racials. En alguna pàgina anterior del mateix llibre, Blixen havia dit que allò que havia après de la fauna del país li era útil per tractar amb els nadius.

El món de Blixen concebia Kenya primer com una propietat d'una companyia britànica i després, a partir de 1920, com una colònia de la Corona; la baronessa Blixen se'n va anar de Kenya el 1931 per tornar a la seva pàtria danesa. Però el 1952, quan va esclatar la guerra del «Mau-Mau» per la terra i la llibertat i el governador Evelyn Baring va declarar l'estat d'excepció, l'escena i la teoria del desig de morir van tornar a aparèixer en un escenari més gran, tot el país sencer. La reaparició d'aquella teoria no va ser casual.

Quan feia un any que havia començat la guerra (o l'estat d'excepció, com en deien) el Govern va contractar el doctor J. C. Carothers, llicenciat en Medicina, especialitzat en psiquiatria i autor de *The African Mind in Health and Disease*,⁹ i li va pagar generosament perquè estudiés el «Mau-Mau». El 1954, aquest expert en la mentalitat

9 J.-G. L., ressenya de l'obra de John C. Carothers, *The African Mind in Health and Disease* (Ginebra: Organització Mundial de la Salut, 1953), a *Revue Internationale de la Croix-Rouge et Bulletin des Sociétés de la Croix-Rouge*, 37, n. 443, novembre de 1955, p. 758.60, DOI: 10.1017/S0035336100138304.

africana va publicar els resultats de l'estudi amb el títol de *The Psychology of Mau Mau*,¹⁰ en el qual qualificava el «Mau-Mau» de psicosi col·lectiva, que es manifestava per mitjà de la violència i de la bruixeria.

La idea de Carothers no era original. El 1851, cent anys abans que ell, Samuel A. Cartwright, que també es confessava expert en la mentalitat dels negres, però als Estats Units, havia presentat un treball titulat «Estudi de les malalties i les peculiaritats físiques de la raça negra»,¹¹ davant de l'Associació Mèdica de Louisiana, en el qual descriu el desig de fugir de l'esclavitud com un trastorn mental, que va anomenar drapetomania. Com a resultat d'un atac greu d'aquesta malaltia, la víctima intentava escapar-se del paradís dels esclaus.

La ciència mèdica de Carothers, i de Cartwright abans que ell, partia d'una barreja de mite i de cristianisme: fetillers, bruixeria i possessió demoníaca. El colon, com el seu homòleg històric, el negrer, veia aquest sistema com una manifestació de la voluntat de Déu, natural, racional, lloable; i posar-lo en qüestió era desviar-se i allunyar-se de la norma desitjable, era una manifestació del diable. Ara la ciència mèdica es posava a favor seu i en refermava la visió esbiaixada de l'univers. Per a Cartwright, la conjunció de la psiquiatria, la psicologia i el cristianisme arribava a l'apoteosi en una plantació d'esclaus; per a Carothers, en una colònia. La defensa que fa Carothers de l'amputació de l'ànima com a mètode per prevenir el desig de llibertat recorda el remei de Cartwright, que proposava d'amputar els dits dels peus per

¹⁰ John C. Carothers, *The Psychology of Mau Mau*. Nairobi: Government Printer, 1954.

¹¹ Samuel A. Cartwright, «Report on the Diseases and Physical Peculiarities of the Negro Race», *De Bow's Review*, vol. 11. Nova Orleans, 1851.

impedir que el fugitiu pogués arribar gaire lluny caminant. Tots dos recomanaven com a mesura de prevenció expulsar el dimoni que empenyia els africans a portar a terme idees esbojarrades: en el cas de Cartwright, per mitjà de la tortura continuada fins a aconseguir la submissió eterna; en el cas de Carothers, per mitjà de la quarantena en milers de camps de concentració i de la confessió forçada dels pecats. Però el remei que més recomanaven tots dos especialistes era l'imperatiu: feu-los treballar. El treball purifica. A Kenya, les prescripcions passen del despatx d'un psicòleg al d'Evelyn Baring, que va ser governador de Rhodèsia del Sud de 1942 a 1944 i va ser nomenat governador de Kenya el 1952. La doctrina esdevé oficial: «Un cop s'aconsegueix deixar un home en la situació d'haver de treballar i així quedar net del jurament prestat al Mau-Mau, hi ha alguna possibilitat que es pugui rehabilitar».¹²

Hi ha un problema: els malalts no volen ser alliberats de la seva malaltia. Són presos polítics, no esclaus, diuen ells. Però per als seus capturadors, «captiu» rima amb «esclau» i «nadiu». El cristianisme no havia aconseguit reformar l'ànima dels ignorants kenyans nadius. Es va considerar que calia una cirurgia moral per mitjà de l'esforç físic; una filosofia que rep el nom de John Cowan, aleshores director de presons de Kenya, i que es va posar en pràctica en el trist cas de Hola.

Hola era un camp de concentració situat a Garissa, a l'est de Kenya. Hi allotjaven els captius de l'LFA considerats incorregibles, l'etiqueta que els britànics posaven als

¹² Frank Derek Corfield, *The Origins and Growth of Mau Mau: An Historical Survey* (Londres: Her Majesty's Stationery Office, 1960), presentat al Parlament pel ministre de les colònies, per ordre de Sa Majestat, maig de 1960.

que oposaven resistència a tot el sistema de camps de concentració i al règim colonial britànic amb més constància. Els captius només van expressar les seves queixes. Quan els van obligar a treballar en uns sistemes d'irrigació, s'hi van negar i van exigir que els tractessin com a presos polítics i no pas com a esclaus. Van demanar més bon menjar i una millor assistència sanitària.

El pla de Cowan es va posar en pràctica el 3 de març de 1959. Es van escollir uns cent presos polítics de l'LFA per sotmetre'ls a una cirurgia moral per mitjà de treballs forçats. Dos alts funcionaris, el director de la presó, Michael Sullivan, i el subdirector, Walter Coutts, van supervisar l'operació i van planejar les accions fins i tot «a risc que algú prengui mal o mori».¹³ Onze homes van ser apallissats fins a la mort i dotzenes més van quedar mutilats, en l'episodi conegut amb el nom de «la matança de Hola».

Quin horror! Quin horror! Fins i tot en Kurtz, el personatge de Conrad, va veure l'horror que ell mateix havia causat en el cor de les tenebres. Però per al règim colonial, el veritable horror de Hola era que els haguessin enxampat amb les mans brutes de sang. Els funcionaris de presó no havien estat prudents. «Si hem de pecar, hem de pecar sense fer soroll.»¹⁴ Aquest consell el va donar, en una carta de 1957, Eric Griffith-Jones, fiscal general de la colònia, al seu cap, el governador Evelyn Baring. A cinquanta-sis anys, Baring, descendent d'una família de banquers que un

13 «Camp de Hola, Kenya, Informe», Parlament del Regne Unit, Debat a la Cambra dels Comuns, 27 de juliol de 1959, *Hansard* (transcripcions editades dels debats parlamentaris), vol. 610, columnes 181-262, a p. 181, <<http://hansard.millbanksystems.com/commons/1959/jul/27/hola-cam-kenya-report> (data de consulta: 9 de juliol de 2015)>.

14 Citat i reproduït a *The Guardian*, 18 d'abril de 2012.

any més tard emergiria d'aquesta prova dura i heroica amb els títols de primer baró de Howick de Glendale, cavaller de l'Orde de la Garrotera, cavaller de l'Orde de Sant Miquel i Sant Jordi i cavaller comandant del Reial Orde Victorià, va trobar la manera d'encobrir aquells fets. Tots els seus subordinats burocràtics, fins al de rang més baix, van seguir l'exemple dels de dalt i van repetir la mateixa mentida pietosa. Les víctimes havien begut aigua contaminada. Eren propensos a agafar escorbut. I les lesions? Els torturadors britànics són cirurgians cristians professionals: destrossen per curar, no per matar; en realitat, aquells homes no havien sucumbit a causa dels cops i dels cranis esclafats. En una investigació posterior, Walter Coutts, un dels dos supervisors de la tortura, ho va resumir així: els homes havien volgut morir. Blixen, l'afable baronessa danesa, havia dit que això era el que els passava als éssers salvatges.

La teoria havia servit per encobrir nombrosos casos anteriors, però no el de la matança de Hola del 3 de març de 1959, que es va convertir en tema de debat parlamentari a la Gran Bretanya. Fins i tot Londres va reconèixer la responsabilitat en els fets dels funcionaris britànics. El governador Baring, autor de la falla de l'aigua contaminada, finalment es va veure obligat a admetre que les lesions havien estat causades per «instruments quirúrgics» com bastons, porres i botes. Però als kenyans no els feia falta cap debat per saber-ho. Gairebé totes les famílies de la província central de Kenya tenien un parent o un veí «incoregible».

A la nostra família hi havia un membre que tenia aquesta etiqueta. Es deia Gĩcĩni Ngũgĩ. Era oncle meu; em va cuidar quan jo vaig anar a la primera escola elemental, a Kamandũra. Era més gran que jo i va deixar els estudis per entrar de ple en el món de la colònia. A ell i al meu

germà Mwangi, a qui dèiem Good Wallace, els havien detingut quan intentaven aconseguir bales per als guerrillers de l'Exèrcit de la Terra i la Llibertat. En Good Wallace va fugir a les muntanyes.¹⁵ En Gĩcini es va salvar de la sentència de mort perquè era massa jove, però el van tancar en un camp de concentració. Com centenars d'altres, no va acceptar que patia de desigs perillosos i que necessitava teràpia. El van qualificar d'«incoregible», però no va ser cap dels onze homes que van morir d'una pallissa.

A l'obra shakespeariana de *Macbeth*, poc després que el protagonista ha mort el rei Banquo, Lady Macbeth el crida al llit i mira de tranquil·litzar-lo amb aquestes paraules: «Amb un xic d'aigua ens rentarem d'aquest fet. Ho veus, com ha estat fàcil».¹⁶ Macbeth i la seva dona volen fer desaparèixer la prova de la seva culpabilitat amb una mica d'aigua. L'estat colonial va intentar fer desaparèixer la prova de la seva culpabilitat canviant el nom de Hola pel de Galore. Un fet senzill s'havia complicat: la matança de Hola va fer saltar la màscara de llei, ordre i civilització que la colònia havia creat per ensenyar-la al món. Així i tot, l'estat va intentar mantenir-se ferm, com si realment amb una mica d'aigua s'hagués pogut netejar la sang de les mans.

15 Vegeu la història d'en Good Wallace a: Ngũgĩ wa Thiong'o, *Dreams in a Time of War: A Childhood Memoir* (Nova York: Anchor, 2011), i a *In the House of the Interpreter. A memoir* (Nova York: Anchor, 2015). En català: *Somnis en temps de guerra. Records d'infantesa* (Barcelona: Raig Verd, 2016) i *A la Casa de l'Intèrpret* (Barcelona: Raig Verd, 2017).

16 William Shakespeare, *Macbeth*, ed. Thomas Marc Parrott (Nova York: American Book Co, 1904), acte II, escena II, línies 83-84, accessible a «Shakespeare on Line», <www.shakespeare-online.com/plays/macbeth_2_2.html>. Versió catalana de Miquel Desclot, *William Shakespeare, tria d'obres* (Barcelona: Proa, 2017), p. 520, línies 72-73.

Però el cas de Hola va provocar un cert moviment. El 14 d'abril, Jomo Kenyatta, el líder de la branca política de la resistència anticolonial que el 1952 havia estat declarat culpable de dirigir el Mau-Mau i condemnat a vuit anys de presó a Laukitang, ara era traslladat a Lodwar. Aquell pas augurava canvis futurs? Aquell gest va fer tornar Hola als titulars, però no va aturar l'horror ni el malson que assetjaven el país.

II

Hi havia un personatge que encarnava aquell malson, una mena d'home del sac dels contes infantils, només que era real, blanc i britànic, i els grans li tenien por. Omnipresent, podia aparèixer simultàniament en diferents llocs al mateix temps; era un dimoni pervers que feia el que volia.

Ningú no en sabia el nom anglès real. Tothom li deia Waitina i es parlava d'ell amb la mateixa aprensió amb què es parlava dels oficials blancs que donaven ordres a la policia administrativa i als membres de la Home Guard.

Aquest cos, creat pels britànics, era una força de combat auxiliar mal remunerada i formada per nadius. Al gener de 1953, el general major Sir William Loony Hinde va posar aquesta força auxiliar sota les ordres d'oficials de districte, el rang administratiu més baix entre els blancs. D'aquesta manera, Hinde s'havia procurat un exèrcit de vigilants al marge del control directe de l'exèrcit regular. L'agent de l'ordre descontrolat era un oficial de districte, i Waitina era el seu nom genèric, o bé Waitina era el nom genèric dels homes que estaven sota les seves ordres?

Evidentment, aquell nom no s'aplicava de manera general a cadascun dels oficials de districte ni a cadascun dels

soldats britànics. Del soldat britànic en deien Njoni, de Johnny, i de l'oficial de districte, Ndiũũ, de DO, les inicials en anglès. La solució del misteri es trobava en el sobrenom: Waitina de vegades es tradueix per «el que té el cul gros», però literalment vol dir «el que està emparentat amb el forat del cul» o «parent de l'anus». Waitina es referia a un amo blanc que prenia els homes i les dones a la força. Designava un sodomita, possiblement un oficial de districte o un agent de la policia, perquè n'hi havia en tots els districtes de Kenya.

La violació era una arma de guerra; potser era un pecat, però quina importància tenia mentre el pecador pequés en silenci i les víctimes quedessin massa traumatitzades per denunciar obertament l'agressió sexual que havien patit? Les víctimes, però, podien fer saltar l'alarma per mitjà del genèric Waitina.

Deien que Waitina, l'agent de la llei sense llei i omnipresent, col·leccionava parts del cos de les seves víctimes: mans, orelles, ulls, genitals masculins. O més aviat els seus subordinats les hi portaven en cistells o fins i tot en sacs de sisal. Una prova de l'assassinat, deien, però hi havia indicis que suggerien que feia coses més sinistres amb les parts dels cossos.

El Waitina blanc, fos qui fos, no era l'únic que col·leccionava parts dels cossos de les víctimes. Anys més tard, es va saber que un soldat negre dels Fusellers Africans del Rei, originari d'Uganda, era famós no pas pel seu metre noranta d'alçada sinó per la quantitat de parts de cossos humans que portava regularment als seus superiors britànics. No feia presoners; els seus caps separats del cos eren més valuosos que les paraules que en poguessin sortir de les boques. Gràcies a l'afany per atrapar soldats de l'LFA o

sospitosos, va ascendir ràpidament i va passar de ser soldat ras a ser caporal i sergent. Es deia Idi Amin. Els britànics van traslladar altre cop el seu home de Kenya a Uganda el 1959.

Tres anys abans, un altre ugandès que havia anat a Kenya el 1950, quan va ser expulsat del Makerere College per les seves activitats anticolonials, també havia tornat a Uganda. Es deia Apollo Milton Obote. A Kenya havia pujat de treballador de la Mowlem Construction Company com a viatjant d'una companyia petroliera, va treballar amb sindicats i després, el 1956, va tornar al seu país per entrar al Congrés Nacional d'Uganda, partit anticolonial.

Aquest partit va ser fundat el 1952 per Ignatius Musazi després que el 1949 es prohibís la Uganda Farmers Union (Unió d'Agricultors d'Uganda), acusada d'organitzar els aldarulls d'aquell mateix any pel monopoli asiàtic en el procés de desmotatge del cotó, entre altres motius de queixa. Els efectes latents d'aquest fet podrien haver influït, en part, en el boicot de Buganda de 1958 contra els establiments comercials asiàtics, dos anys després del retorn de l'Home de Makerere Antibritànic i un any abans del de l'Home Militar Probritànic.

Les vides d'aquests dos homes havien tingut recorreguts paral·lels. Idi Amin Dada va néixer a Koboko, a la subregió del Nil occidental, al nord d'Uganda, a l'agost de 1925; Obote va néixer a Akokoro, a la subregió de Lango, al nord d'Uganda, al desembre de 1925. La regió de Lango i la del Nil occidental són veïnes. Tots dos havien treballat a Kenya però en bàndols oposats de la lluita: Obote, amb la Unió Africana de Kenya, favorable a l'LFA; Amin, amb les forces britàniques, contràries a l'LFA. Tots dos, amb experiències

diferents de Kenya, havien tornat a Uganda més o menys a la mateixa època.

El 1959 els britànics van tornar a ascendir Idi Amin, aquest cop a suboficial, el rang militar més alt per a un africà dins l'exèrcit britànic d'aquell temps. El mateix any, Obote va sortir del Congrés Nacional d'Uganda i va formar el Congrés Popular d'Uganda, més combatiu.

Aquell any va ser testimoni d'aquest fet i d'altres potser encara més dramàtics que van tenir lloc a l'escena mundial, com la destitució de Batista a Cuba i l'alçament de Fidel Castro; la incorporació de Hawaii als Estats Units com el cinquantè estat; la troballa per part de Leakey del *Zinjanthropus boisei*, el crani d'1,75 milions d'anys d'un avant-passat humà a la gorja d'Olduvai, Tanzània, o l'arribada de Charles de Gaulle al poder a França, obsessionat per la política a Algèria, però per a mi, aquell va ser l'any que jo, súbdit de la Kenya colonitzada pels britànics, vaig pujar a un tren amb destinació a Makerere, el veí Protectorat d'Uganda britànic. Tots dos territoris eren colònies, és clar. Només que l'un, el meu, era una terra ferida, mentre que Uganda, si bé era explotada pels colonitzadors blancs, no era una terra ferida.